BOGDAN HARHĂTĂ

INFORMAȚIE ENCICLOPEDICĂ ÎN DICȚIONARELE ROMÂNEŞTI DIN SECOLUL AL XIX-LEA

1. DICȚIONARE ŞI ENCICLOPEDII

Lingvistica teoretică a ultimelor decenii se referă adesea la conceptul de informație conținută în materialul lexical înregistrat în dicționare, iar în cazul de față distinge între două categorii tipologice majore: informație de tip lexical şi informație de tip enciclopedic, corespunzătoare perechii antinomice: *lingvistic* ↔ *extralingvistic* recurente în analizele conduse mai ales din perspectivă structuralistă. În acest context, în lexicografie, al cărei statut disciplinar s-a îmbogățit printr-o ramificare teoretică abia în ultimele decenii[1], distincția este urmărită mai cu seamă la nivelul opoziției dintre *dicționare ale limbii*, pe de o parte, şi *dicționare enciclopedice* şi *enciclopedii*, de cealaltă, definite pe baza tipului de material lexical înregistrat în fiecare dintre categoriile de lucrări menționate.

Această clasificare a dicționarelor îşi are originile în tradiția lexicografică franceză, unde a şi fost cel mai amplu discutată. Nu întâmplător, lucrările de specialitate mai noi pornesc de la descrierea distincției între *dicționare ale limbii* şi *dicționare enciclopedice*[2] pe care o propune Bernard Quemada în lucrarea sa dedicată istoriei şi diferențierii tipologice a dicționarelor limbii franceze moderne (Quemada 1967). Aici, lexicologul francez defineşte mai întâi dicționarele limbii astfel: „Les *dictionnaires de langue*, d'après la définition couramment admise, sont

[1] *Manualul de lexicografie* al lui Ladislav Zgusta, editat de Vera Cerny şi publicat în 1971 (Zgusta 1971), este citat adesea drept unul dintre primele texte de referință din domeniul lexicografiei teoretice, iar de numele savantului ceh se leagă începuturile disciplinei; opinia generală este sintetizată plastic de lexicologul/lexicograful olandez Piet van Sterkenburg (2004, p. 4), care îl numeşte pe acesta „the twentieth-century godfather of lexicography".

[2] O privire sumară asupra terminologiei folosite în lucrările mai însemnate arată că distincția tripartită *dicționar al limbii/dicționar enciclopedic/enciclopedie* cu care operează autorii de dicționare nu este aplicată consecvent de teoreticieni; aceştia discută mai degrabă în termenii unei distincții binomice între lucrări lexicografice care înregistrează fapte de limbă, *i.e.* dicționare ale limbii (DL) şi lucrări lexicografice care înregistrează informație enciclopedică (LLE), *i.e.* dicționare enciclopedice şi enciclopedii fără deosebire. Vom urma aici, în linii mari, această perspectivă generală, întrucât obiectul prezentului articol este conceptul de informație lexicală/o tipologie anume a acesteia, aşa cum este consemnată în *dicționarele* româneşti *ale limbii* din secolul al XIX-lea.

DACOROMANIA, serie nouă, XX, 2015, nr. 2, Cluj-Napoca, p. 135–151

BDD-A23061 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 01:12:14 UTC)

ceux dont les commentaires se limitent à assurer la compréhension des termes consignés et leur emploi dans le discours" (*ibidem*, p. 14). Dicționarelor limbii li se opun dicționarele enciclopedice, despre care autorul afirmă mai întâi că „alors que les précédents s'attachaient aux mots, ils vont pour leur part s'attacher plutôt aux choses désignées par les mots" (*ibidem*, p. 15) şi pe care le defineşte astfel: „leur définition théorique est, négativement, celle de répertoires de données extra-linguistiques" (*ibidem*; cf. şi Zgusta 1971, p. 198), adăugând imediat după aceea că, în practică, analiza conținutului arată că cele mai multe lucrări cu caracter enciclopedic preiau datele de natură lingvistică din dicționarele de limbă şi că se diferențiază de acestea prin indicații suplimentare. Această primă descriere a distincției între DL şi LLE urmează deosebirea dintre *cuvânt* şi *lucru* şi are la bază separarea între domeniile pe care respectivele lucrări le descriu cu ajutorul materialului lexical înregistrat: DL descriu limba în comportamentul cuvintelor privite ca semne, pe când LLE descriu realitatea.

O altă figură emblematică a lexicologiei/lexicografiei franceze, Alain Rey, împărtăşeşte aceeaşi opinie atunci când afirmă că „une différence fondamentale entre l'encyclopédie et le dictionnaire tient à la nature des entrées" (Rey 1982, p. 19). Lingvistul francez descrie articolul de enciclopedie astfel: „l'article d'encyclopédie, qui a pour objet la description du monde, utilise l'entrée comme un accès au domaine à décrire. Cette entrée n'est pas imposée comme signe, mais seulement comme contenu" (*ibidem*), spre deosebire de articolul de dicționar, care „au contraire, le dictionnaire, qui se propose la description des mots, présente des entrées qui sont l'objet même dont on parle en tant que signe" (*ibidem*), adăugând astfel distincției de domeniu observate de Quemada şi pe cea de raportare a lucrării la materialul pe care îl consemnează: în dicționare cuvintele sunt în sine obiectul descrierii, pe când în enciclopedii, acestea au valoare instrumentală, sunt mijloace prin care autorii descriu aspecte ale realității.

Lexicografia teoretică din zilele noastre, în pofida influenței majore exercitate de gândirea lingvistică (neo-)structuralistă, păstrează distincția inițială descrisă de B. Quemada şi A. Rey (cf. şi Zgusta 1971, p. 103 şi urm.) şi răspunde dificultății definirii *precise* a acesteia cu seturi de criterii practice pe baza cărora DL pot fi deosebite de LLE. Luis Fernando Lara (1989, p. 283–284) identifică patru asemenea seturi: (i) Listele de cuvinte-titlu din DL reprezintă lexicul *structurat* al unei limbi, prin urmare cuprind toate elementele lexicale încadrate în paradigme fixe (categorii morfologice cu inventar lexical închis: pronume, conjuncții, prepoziții), precum şi un număr cât mai mare de elemente lexicale ce aparțin unor paradigme deschise (categorii morfologice cu inventar lexical deschis: substantive, verbe etc.). LLE cuprind mai ales nume proprii, iar dintre substantivele comune, pe acelea care se referă la concepte importante pentru cunoaşterea realității, excluzând din principiu verbele, precum şi acele cuvinte care aparțin claselor morfologice cu

BDD-A23061 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 01:12:14 UTC)

inventar lexical închis. (ii) Întrucât DL privesc cuvintele în calitatea lor de semne, acest tip de lucrări consemnează adesea trăsăturile lingvistice care le individualizează, precum încadrarea în sistemul gramatical al limbii, pronunțare etc., pe când aceste informații lipsesc din LLE. (iii) DL, spre deosebire de LLE, cuprind informații de interes pragmatic privitoare la utilizarea cuvântului, precum indicații de circulație, de stil etc. (iv) DL urmează concepția conform căreia semnificatul unui cuvânt are o natură diferită de cea a referentului și, prin urmare, nu cuprind ilustrații, desene, fotografii etc. incluse în articolul de dicționar. LLE, dimpotrivă, oferă din abundență materiale grafice, fiindcă ele descriu obiecte ale realității: ilustrațiile, în virtutea faptului că nu necesită cunoașterea claselor invocate într-o definiție, corespund întrutotul necesităților enciclopediei, după cum observă și Josette Rey-Debove (1971, p. 35): „l'illustration concerne la chose-nommée, jamais le signe-nommant. Elle est bien proprement encyclopédique". Acestor deosebiri de natură materială li se adaugă aceea a disponibilității pentru traducere. Articolul de enciclopedie, în calitatea sa de discurs care descrie obiecte ale realității, poate fi tradus într-o altă limbă. DL, care „constitue à lui seul tout un domaine, d'une extraordinaire richesse, d'une grande complexité" (Rey 1982, p. 18), este imposibil de tradus: traducerea termenilor din dicționarele bilingve are loc la nivelul propozițiilor care transmit un discurs despre realitate (Lara 1989, p. 284), iar nu la nivelul semnului funcțional în sistemul limbii.

2. INFORMAȚIE ENCICLOPEDICĂ ÎN DICȚIONARE

Autorii citați mai sus par să circumscrie distincția dintre informația de tip lingvistic și cea de tip enciclopedic la nivelul cuvintelor considerate ca unități; această specializare duce la existența unor serii paralele de liste de cuvinte-titlu: cuvinte de dicționar și cuvinte de enciclopedie. Întrucât însă, în realitate, lexicografii se confruntă adesea cu dificultatea separării cunoașterii lingvistice de cea extralingvistică, ceea ce are drept rezultat faptul că dicționarele, cel puțin până în prezent, nu pot fi epurate de orice urmă de enciclopedism, credem că analiza trebuie adâncită, conform diviziunii materialului înregistrat în acestea, urmărind două direcții: (**a**) la nivelul listei de cuvinte-titlu și (**b**) la nivelul informației de sub fiecare voce în parte.

(**a**) Un posibil model de identificare a informației de tip enciclopedic din dicționare, la nivelul listei de cuvinte-titlu, ar putea urmări încrucișat două criterii: (i) pe cel al tipului de actualizare și (ii) pe cel al relevanței competenței lexicale[3] a vorbitorului. Opoziția celor două criterii nu are la un capăt actualizarea, care este procesul prin care vorbitorul selectează un cuvânt anume dintr-o serie de termeni

[3] Pentru conceptul de *competență*, cf. Marconi 1999.

BDD-A23061 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 01:12:14 UTC)

posibili într-un enunț caracterizat de circumstanțe date, iar la celălalt competența lexicală, care se traduce, în linii mari, prin capacitatea vorbitorului de a utiliza corect, în enunțuri cu sens, un cuvânt oarecare. Actualizarea este, în fapt, o componentă a competenței lexicale, iar în cadrul discuției de față putem distinge între două tipuri majore: actualizare de tip lingvistic şi actualizare de tip cultural. Criteriul dominant aici priveşte *relevanța* competenței lexicale; pe baza acestuia putem distinge două categorii: cuvinte pentru a căror utilizare competența lexicală a vorbitorului este irelevantă, respectiv, cuvinte în utilizarea cărora competența lexicală a vorbitorului este un factor necesar. Combinațiile posibile ale celor două criterii pot fi schematizate după cum urmează:

Tip	***Actualizare*** **(+/–)(lingvistic/cultural)**	***Relevanța competenței lexicale*** **(+/–)**
α	A(–)LINGV/(+)CULT	CL(–)R
β'	A(–)LINGV/(+)CULT	CL(+)R
β''	A(+)LINGV/(–)CULT	CL(+)R

Observație: o combinație de tipul {A(+)LINGV(–)CULT // CL(–)R} nu este posibilă: cuvintele pentru care competența lexicală a vorbitorului este irelevantă au întotdeauna o actualizare de tip cultural, sunt cuvinte (1) independente de cerința de utilizare corectă în enunțuri cu sens sau (2) pe care vorbitorul nu le poate utiliza corect în enunțuri cu sens, prin urmare nu le cunoaşte, iar actualizarea lor poate avea loc numai prin raportare la realitatea extralingvistică.

Pentru listele de cuvinte-titlu, lexicografia tradițională urmăreşte constant o unică opoziție între două categorii majore de elemente lexicale. (α) Din prima categorie fac parte cuvintele al căror semnificat prezintă o relație de identitate 1:1 cu forma şi al căror loc se află de obicei în enciclopedii, precum numele proprii sau cuvintele a căror actualizare de către vorbitor este un proces cultural indiferent de gradul de competență lexicală a vorbitorului (cuvinte care identifică, cu semnificat necontextualizabil). (β) În cea de-a două categorie se încadrează cuvintele, denumite în mod tradițional „ale limbii”, al căror semnificat este întotdeauna contextualizabil (cuvinte care denumesc). Întrucât între (α) şi (β) se observă o asimetrie, dat fiind că (α) este descrisă de ambele criterii enunțate {A(−)LINGV(+)CULT // CL(−)R}, în timp ce categoria (β) este definită numai de criteriul relevanței competenței lexicale {0 // CL(+)R}, considerăm că analiza trebuie adâncită, operând o distincție ulterioară între: (β') o sub-serie de cuvinte cu un grad suficient de scăzut de disponibilitate, încât actualizarea lor să fie un proces cultural {A(−)LINGV(+)–CULT // CL(+)R} şi (β'') o sub-serie de cuvinte cu un grad suficient de ridicat de

BDD-A23061 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 01:12:14 UTC)

disponibilitate, încât actualizarea lor să fie un proces lingvistic {A(+)LINGV(−)CULT // CL(+)R}[4].

Conform acestei clasificări, cuvinte precum *Bucureşti*, *Dunăre* aparţin categoriei (*α*), iar *citi*, *albastru*, *cer* categoriei (*β″*). O situaţie aparte revine cuvintelor clasificabile sub (*β′*). Înregistrarea în dicţionare ale limbii face dificilă, în virtutea principiului uniformităţii redacţionale a dicţionarelor, identificarea lor: indicaţiile de tip „rar”, „învechit”, „neologic” etc. sunt adeseori insuficiente pentru a preciza apartenenţa la clasa propusă aici, iar încadrarea lor presupune o analiză individuală. Iată câteva exemple. **Botfor** – cizmă lungă de vânătoare, călărie etc.: pentru un vorbitor obişnuit al limbii române din zilele noastre, acest cuvânt necesită o actualizare de tip cultural/enciclopedic, întrucât cuvântul are o disponibilitate scăzută, fiind ieşit din uz {A(–)LINGV(+)CULT}. Statutul incert al cuvântului reiese şi din felul în care este definit/circumscris în diferite dicţionare: definiţia dată în DEX, preluată la rândul ei din DM, nu corespunde definiţiei din dicţionare mai vechi, precum ŞĂINEANU sau din perioada interbelică, precum SCRIBAN, care se opresc numai asupra aspectului utilitar al obiectului definit. De asemenea, indicaţia de circulaţie „(Reg.)” din DEX nu se regăseşte în ŞĂINEANU sau SCRIBAN, care insistă, în schimb, asupra vechimii şi caracterului periferic al cuvântului: ŞĂINEANU indică „azi aproape dispăruţi”, iar SCRIBAN „rar azi”. În pofida tipului de actualizare preponderent cultural, utilizarea cuvântului în enunţuri cu sens presupune un grad adecvat de competenţă lexicală {CL(+)R}. Mai pot fi încadrate aici cuvinte precum **sparteină** – alcaloid extras dintr-o plantă exotică, **franceină** – colorant cu stabilitate excepţională la lumină folosit pentru vopsirea mătăsurilor, dar şi **lepedeu** – cearşaf, **meredeu** – unealtă de lemn pentru frământat caşul.

Se observă, aşadar, că încadrarea unui cuvânt în categoria (*β′*) poate fi descrisă după distribuţia în varietate[5]. Cazul cel mai adesea discutat este cel al distribuţiei în diacronie (*e.g.*: **botfor**): cuvintele învechite îşi pierd disponibilitatea de uz şi devin cu timpul elemente de enciclopedie. La celălalt capăt al axei temporale se află neologismele; situaţia lor este întru câtva diferită: se încadrează aici mai ales cuvintele intrate în limbă înainte ca desemnatul lor să intre în cultura materială, precum şi derivatele acestora. În mod similar, observăm acelaşi tip de comporta-

[4] Situaţia este departe de a fi atât de simplă, întrucât, spre exemplu, clasificarea propusă aici nu ţine seama de disponibilitatea pentru actualizare a *sensurilor* cuvintelor (utilă în stabilirea separată a listelor de cuvinte-titlu pentru enciclopedii şi pentru dicţionare enciclopedice; în acestea din urmă sunt cuprinse cuvinte cu semnificat corespunzător categoriei *β″*, dar care au sensuri specializate corespunzătoare categoriei *β′*), nici de seriile de factori care determină gradul de disponibilitate al unui cuvânt. Pentru perechea terminologică *semnificat* şi *sens*, aşa cum este ea acceptată în majoritatea lucrărilor teoretice, cf. Marello 1996, p. 103–104: „Finora ho usato *senso* e *significato* come sinonimi e nella maggior parte dei casi i due termini sono considerati equivalenti. I linguisti che si occupano di semantica, tuttavia, abitualmente distinguono fra *significato* in quanto valore che un segno linguistico ha nel sistema, in astratto, e *senso* in quanto valore che un segno linguistico ha nel contesto, in un enunciato”.

[5] Pentru diferitele tipuri de variaţie şi tipurile de distribuţie corespunzătoare, cf. Berruto 2011a şi 2011b, D’Achille 2011, D’Agostino 2011 şi Rossi 2011.

BDD-A23061 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 01:12:14 UTC)

ment pe axa distribuției diatopice, unde o parte însemnată a regionalismelor admise în limba literară (*e.g.*: **lepedeu**, **meredeu**) sunt cuvinte cu disponibilitate scăzută, în vreme ce, pe axa distribuției diastratice, aşa-numiții „termeni de specialitate" (*e.g.*: **sparteină**, **franceină**) sunt necunoscuți majorității vorbitorilor.

(**b**) Analiza informației de *sub voce* este complicată de caracterul complex al articolului de dicționar; aici identificarea informației de natură enciclopedică poate fi făcută în segmentele de text (secțiuni şi subsecțiuni) decelabile în cadrul fiecărui articol în parte. Practica lecturii dicționarelor arată că, dintre acestea, secțiunea etimologică şi definiția cuvântului-titlu[6] sunt mai predispuse la a conține informație explicit enciclopedică. O tipologizare după alte criterii decât cel al localizării este dificilă şi greu de susținut teoretic: informația enciclopedică, de natură extralingvistică, cuprinsă aici poate descrie orice aspect al realității legate de referentul cuvântului, după orice fel de coordonate considerate semnificative de către autorul articolului de dicționar. Reținem, sub această rezervă, că este util modelul propus de Mariana Neț (1986), în care cercetătoarea bucureşteană echivalează categoriile de interpretanți propuse de semioticianul american Charles Sanders Peirce cu tot atâtea categorii de sens. În cadrul acestuia, *interpretantului imediat* (Ii) îi corespunde sensul denotativ de bază al unui cuvânt, *interpretantului dinamic* (Id) îi corespunde mulțimea sensurilor unui termen, iar *interpretantul final* (If) reprezintă sensul unui cuvânt aşa cum este el structurat într-o definiție. Diferențierea între tipurile de interpretant este ulterior rafinată, Ch. S. Peirce descriind două tipuri de interpretant dinamic şi trei tipuri de interpretant final. Dintre aceştia, interesează în mod special analiza noastră Id_2, despre care cercetătoarea bucureşteană afirmă că „reprezintă sensurile termenului în diacronie – sensuri denotative şi conotative, de bază şi periferice, contextuale şi acontextuale – şi *informația de natură enciclopedică* necesară utilizatorului pentru cunoaşterea tuturor acestor sensuri şi deci pentru folosirea corectă a termenului în mulțimea de contexte posibile" (Neț 1986, p. 131; subl. n.) corelat cu If_1, echivalent cu definiția empirică (Neț 1986, p. 132), şi cu If_2, echivalent cu definiția lexicografică, înregistrată într-un dicționar (*ibidem*), despre care autoarea afirmă că sunt într-atât de asemănătoare, încât „similitudinea dintre ele poate merge până la identitatea de formulare" (*ibidem*).

Pornind de la următoarele condiții: $Id_1 = {}_{ts}(S_1 + ... + S_n)$, unde ${}_{ts}$ arată amplasarea în sincronie, iar $(S_1 + ... + S_n)$ reprezintă mulțimea sensurilor unui cuvânt şi $Id_2 = {}_{td}(S_1 + ... + S_n) + \varepsilon$, unde ${}_{td}$ indică amplasarea în diacronie, iar ε denotă totalitatea informației de natură enciclopedică, formulările ideale pentru If_1 şi If_2 ar fi: $If_1 = \Sigma({}_{ts}S_{n+} + {}_{td}S_{n+}) \pm \Sigma\varepsilon$, unde Σ reprezintă „selecție din", iar S_{n+} mulțime de sensuri selectate aleator, şi $If_2 = Id_1 + Id_2 - \varepsilon$. Realitatea prezentă în dicționare arată însă că If_2 poate fi formalizat, în cele mai multe cazuri, într-o modalitate mai ase-

[6] A se vedea, spre exemplu, vocea **BÁLMOŞ** din DA, unde, imediat după definiția termenului, autorul articolului descrie împrejurările şi modalitatea în care se pregăteşte, dar şi felul în care se consumă (elemente de enciclopedie).

BDD-A23061 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 01:12:14 UTC)

mănătoare cu cea pentru If_1, ceea ce se explică prin faptul că autorul unui articol de dicționar este deopotrivă interpret şi că, în această calitate, funcționează ca agent în relația de interdependență între Id şi If surprinsă de autoare prin observația că „un aspect care poate părea paradoxal este acela că «experiența străină», contextul exterior sau anterior necesar interpretului pentru cunoaşterea *interpretantului dinamic* Id_2 este *interpretantul final* (If1 sau If2), adică [...] definiția (empirică sau de dicționar)" (Neț 1986, p. 131). În această relație bidirecțională (Id ↔ If = If structurat pe baza Id, însă cunoaşterea/reconstituirea Id implică recurgerea la If), perspectiva interpretului se află la jumătatea distanței şi explică în parte, în cazul distincției pe care o urmărim aici, de ce informația înregistrată în corpul articolului de dicționar poate conține un factor $\Sigma\varepsilon$, precum şi cantitatea şi calitatea variabile ale acestuia de la un articol de dicționar la altul, astfel:

Dacă
$$\begin{cases} Id_1 = {}_{ts}(S_1 + ... + S_n) \\ \text{şi} \\ Id_2 = {}_{td}(S_1 + ... + S_n) + \varepsilon \end{cases}$$

Formularea ideală pentru If ⇒

$$\begin{cases} If_1 = \Sigma({}_{ts}S_{n+} + {}_{td}S_{n+}) \pm \Sigma\varepsilon \\ \text{şi} \\ If_2 = Id_1 + Id_2 - \varepsilon \end{cases}$$

În realitate

Id ⇒ If = If structurat pe baza Id, însă cunoaşterea/reconstituirea Id implică recurgerea la If (Id > (Int) > If > (Int) > Id, unde autorul articolului de dicționar este Int(*erpret*))

⇒

$If_1 \approx If_2$ (*i.e.* $If_2 \in \Sigma\varepsilon$)

3. DICȚIONARELE ROMÂNEŞTI DIN SECOLUL AL XIX-LEA: DE LA INGENUITATE LA ENCICLOPEDISM

3.1. Precizări preliminare

Identificarea informației enciclopedice prezente în dicționarele românești din secolul al XIX-lea trebuie să pornească, pe de-o parte, de la rezerva că natura dicționarelor înseşi împiedică aplicarea invariabilă a unui unic model teoretic şi că orice sistem de criterii trebuie adaptat pentru fiecare caz (= cuvânt) în parte, ceea ce confirmă opinia semioticianului italian Umberto Eco (1995, p. 68–70), după care: „competența lingvistică este fatalmente enciclopedică şi nu poate fi fixată într-un

BDD-A23061 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 01:12:14 UTC)

dicționar, iar de aceea nu au existat niciodată şi nu există reguli stabile. Nucleul tare sau «necesar» al acestei competențe ține de sociolingvistică şi de antropologia culturală, iar această constatare descrie vag limitele imposibil de stabilit ale enciclopediei". Pe de altă parte, „volumul şi evoluția (cantitativă şi semantică) a[le] lexicului se oglindesc imperfect în operele lexicografice" ale perioadei de care ne ocupăm aici (Seche 1966, p. 188). Această trăsătură, manifestată în aceea că din dicționarele care au drept limbă de bază limba română lipsesc numeroşi termeni vechi şi regionali, precum şi cuvinte sau sensuri curente în limba comună, dar sunt prezente serii de termeni neologici, chiar dacă aceştia nu aveau o existență reală în limbă, justifică recomandarea autorului: „istoricul limbii române trebuie să consulte cu multă prudență operele lexicografice apărute până la 1880; ele sunt utile numai în măsura în care pot fi verificate cu alte izvoare, în primul rând cu textele din epocă" (*ibidem*).

În aceste condiții, metoda pe care am urmat-o aici constă în extragerea informației de natură enciclopedică aferentă materialului lexical înregistrat sub litera **A** (integral sau pe fragmente) din dicționarele alese, propunând încadrarea într-una dintre categoriile discutate mai sus, în cazurile în care aceasta este posibilă. Am ales, pentru lucrarea de față, un număr de trei dicționare, toate trei generale, de la începutul secolului, din perioada de mijloc şi din ultima parte a acestuia. Acestea sunt LB, COSTINESCU, pe care Mircea Seche (1966, p. 73), în pofida numelui pe care îl poartă, îl descrie drept „primul şi singurul dicționar explicativ general al limbii române tipărit în această perioadă", şi LM.

3.2. Informație enciclopedică în LB, litera A

Material excerptat:

Abrud, subst. Un oraş în Ardeal.
Nume propriu: toponim.

Adagiu, subst. Zisă, pildă, parimie.
Substantivul pare restrâns la circulația în medii intelectuale, ca termen al limbajului liturgic (circumscriere diastratică); pare, de asemenea, să fie o preluare ca atare a lat. *adagium*, indicat în definiția în limba latină a lexiconului şi, în absența unor atestări colaterale, circulația reală în limbă este discutabilă.

Adormirea Sântămăriei, sau a Născătoarei de Dumnezeu – fără indicație gramaticală
Nume propriu: denumire de sărbătoare religioasă.

Aflarea Sântei Cruci – fără indicație gramaticală – O sărbătoare.
Nume propriu: denumire de sărbătoare religioasă.

Aiud, subst. Un oraş în Ardeal.
Nume propriu: toponim.

Andivie. subst. *Cichorium endivia*, Linn.

BDD-A23061 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 01:12:14 UTC)

Substantivul pare să fie un cuvânt exotic, a cărui circulație reală în limbă este discutabilă: cuvintele din terminologia culinară sunt în mod special legate de soarta referentului corespunzător în cultura materială, iar criteriile admiterii lor drept cuvinte ale limbii sunt în strânsă dependență de aceasta. În cazul de față, este puțin probabil ca andivele să fi fost un bun cu o răspândire suficient de largă, încât să justifice încadrarea termenului drept cuvânt al limbii.

Anglia, subst. Nume propriu al unei țări.

Nume propriu (consemnat ca atare în subsecțiunea definiție a articolului de dicționar).

Anglu, subst. Om din Anglia.

În pofida faptului că numele de națiuni, precum *român*, *rus*, *englez* își află locul, în mod firesc, în dicționarele de limbă, am selectat această intrare din LB din motive culturale: legăturile tradițional slabe ale Principatelor cu lumea occidentală situează, până înspre jumătatea secolului al XIX-lea, arealul geografic nord-vest european într-o zonă a exoticului; credem că aici cuvântul păstrează acest caracter.

Anticrist, subst.

Nume propriu.

Apă acră, subst. // **Apă tare** – fără indicație gramaticală

Combinațiile lexicale de acest tip se încadrează, în mod normal, în dicționarele de limbă. Am considerat aici că trebuie amintite ca elemente de enciclopedie, întrucât reflectă încercarea de traducere în limba română a denumirilor unor realități noi pentru începutul secolului al XIX-lea (**apă acră**) sau de circulație restrânsă (**apă tare**). În primul caz, elementul de noutate este vizibil și în caracterul stângaci al traducerii în limba latină: *aqua acidula*; echivalentele în maghiară: *borvíz* și în germană: *Sauerbrunnen*, *Sauerwasser* arată că este vorba despre apa carbogazoasă. În cel de-al doilea caz, textul în latină consemnează deopotrivă *aqua fortis* (acid nitric) și *aqua regia* (acid nitromuriatic); este sigur că în ambele variante sintagma aparține unui limbaj de specialitate.

Ardeal, subst.

Nume propriu.

Arie, subst. Un eretic din veacul al patrulea.

Nume propriu de persoană.

Arie, subst. **I.** Cântare frumoasă și cu măiestrie.

Referentul este un element cultural de circulație restrânsă, ceea ce face ca acest cuvânt să fie un cultism.

Arieș, subst. O apă curgătoare în Ardeal.

Nume propriu: hidronim.

Armadă, subst. *Exercitus*.

Posibil cultism de circulație deosebit de restrânsă, în lipsa unor atestări colaterale, existența reală în limbă e discutabilă.

Armenia, subst. Țara armenească, de unde au venit armenii.

Nume propriu.

BDD-A23061 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 01:12:14 UTC)

Azil, subst.

Cuvânt neologic pentru perioadă, evident cultism de circulație incertă; traducerea în maghiară și în germană dovedește faptul că nu denumește instituția pe care o desemnează în zilele noastre, ci sanctuarul, ca loc ce dă posibilitatea retragerii în neutralitate.

Asecurare, subst. // **Asecurație**, subst. // **Asecur, -are, -at**, verb. act.

Cuvintele familiei sunt neologice pentru perioadă, circulația lor reală în limbă este discutabilă.

Asăuiesc (alsăuiesc), -ire, -it, verb. // **Asăuință (alsăuință)**, subst. // **Asăuire (alsăuire)**, subst. (din *al său*) = a-și însuși etc.

Serie, după toate probabilitățile inventată, a cărei circulație a fost restrânsă la un cerc limitat de adepți ai ideilor latiniste.

Auriculă, subst. O plantă, *Primula auricula Linn.*

Numele de plante își află locul în dicționarele de limbă, aici, lipsa unei numiri românești dovedite de adaptarea numelui latin/german (*Aurikel*) arată că referentul nu face parte din cultura materială comună, cu alte cuvinte este un element exotic, iar numirea lui corespunzătoare are caracteristicile elementului de enciclopedie.

Observații:

Pentru un dicționar de la începutul secolului al XIX-lea, surprinde cantitatea relativ redusă de informație enciclopedică, raportat la volumul de material de sub litera supusă analizei. Se constată că cea mai mare parte a acesteia constă în cuvinte de tipul (α) discutat mai sus, anume nume proprii al căror loc se află în enciclopedii. Celelalte consemnări privesc mai ales cultisme a căror existență reală în limbă este dificil de probat. Este în egală măsură surprinzător faptul că, în condițiile în care LB pare să nu facă distincția între cuvinte de dicționar și cuvinte de enciclopedie și le tratează nediferențiat, informația enciclopedică este circumscrisă la nivelul listei de cuvinte-titlu, ceea ce dovedește o atenție deosebită în selectarea materialului cuprins în cadrul articolului de dicționar. Lipsa informației enciclopedice *sub voce* se mai poate explica însă și prin aceea că în LB cuvântul-titlu este definit prin „traducere” în cele trei limbi-țintă și că autorii preferă adesea serii sinonimice, restrângând astfel posibilitățile apariției acesteia.

3.3. Informație enciclopedică în COSTINESCU, litera A, fragmentul A–ACCES

Material excerptat:

Abad, s.m. Rinocer de Indii.

Denumirile speciilor de animale își au locul, în mod tradițional, în dicționarele de limbă. Dintre acestea însă, denumirile speciilor exotice se caracterizează printr-o doză ridicată de enciclopedism: actualizarea cuvântului de către vorbitor presupune un demers de tip în primul rând cultural.

Abanațiune. s.f. Exil de un an pentru omor precugetat.

Galicism a cărui existență reală în limbă este discutabilă.

Abandonământ, s.n. Abandonare.

Formație analogică cu existență reală în limbă discutabilă.

Abanosa, v.tr. A face abanos, a face ca abanosul de negru. // **Abanoserie**, s.f. Arta celui care lucrează în abanos // **Abanosist**, s.m. Fabricant de scule din abanos.

Galicisme a căror existență reală în limbă este dificil de probat.

BDD-A23061 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 01:12:14 UTC)

Abastarda, v.tr. A corci, a strica natura. // **Abastardiment**, s.n.
Galicisme a căror existență reală în limbă este discutabilă; este necesară confruntarea cu surse colaterale din literatura vremii; cuvântul este atestat și în NEGULICI, STAMATI și PROT.–POP.

Abdalah, s.n. Popă, călugăr persan.
Galicism a cărui existență reală în limbă este puțin probabilă; varianta ortografică o reproduce întocmai pe cea din dicționarele franceze ale vremii; forma scrisă *abdalas* din dicționarele franceze moderne datează de la a 19-a ediție Larousse.

Abeneviz, s.n. Dreptul de a face iaz pe moșia cuiva.
Galicism a cărui existență reală în limbă este discutabilă; cuvîntul are un caracter enciclopedic (tipul β' de mai sus) și în limba franceză, unde este un termen jurudic azi ieșit din uz.

Abisa, v.tr. A arunca în abis.
Derivat analogic; existență reală în limbă a acestuia este discutabilă.

Abolisment, s.n. Stricare, desființare.
Galicism a cărui existență reală în limbă este discutabilă.

Abregământ s.n. // **Abrega**, v.tr. A prescurta // **Abregeu**, s.n.
Formațiuni după modele franceze; existența lor în limbă este discutabilă

Acacalu, Acacale, s. Un arbust leguminos în Egipt.
Termen exotic din nomenclatura botanică.

Acaju, s.m. O poamă în formă de inimă.
Termen exotic din nomenclatura botanică.

Acamelt, s.m. Plantă de Mexic ce dă un must vinos.
Termen exotic din nomenclatura botanică.

Acanar, s.n. Cuptor de chimie.
Termen de specialitate; circulația lui reală este dificil de probat în absența confruntării cu textele epocii.

Acantabol, s.m. Un cleşte de chirurg cu care se scot fărâmăturile unui os frânt...
Termen de specialitate cu circulație incertă; necesită conftuntarea cu texte medicale ale epocii.

Acantilă, s.f. Sparanghel sălbatic.
Termen exotic din nomenclatura botanică.

Acaron, s.m. Mirt sălbatic.
Termen exotic din nomenclatura botanică.

Acastilaj, Acastel, s.n. Castel de dinaintea și de dinapoia unei nave mari; partea navei destinată pentru locuit și care are forma unui palat sau castel.
Galicism a cărui existență reală în limbă este discutabilă.

Acatalepsie, s.f. Maladie care lipsește de minte, de inteligență... // **Acataleptic**, adj. care nu va să priceapă nimic.
Termeni de specialitate; circulația lor reală este dificil de probat în absența confruntării cu texte medicale ale epocii.

Acatastic, adj. *t. de med.* neregulat.
Termen de specialitate; cf. *supra*.

Observații:
Spre deosebire de LB, pentru a cărui redactare autorii au întocmit și îmbogățit de la o etapă la alta a elaborării lista de cuvinte-titlu, COSTINESCU este un dicționar care urmează

BDD-A23061 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 01:12:14 UTC)

un model declarat şi, astfel, se înscrie în seria dicţionarelor româneşti care se inspiră din tradiţia lexicografică franceză. Această deosebire se reflectă şi în calitatea diferită a informaţiei enciclopedice pe care o înregistrează. Constatăm astfel că aici, sub influenţa aceluiaşi model francez, în care distincţia între dicţionarele de limbă şi cele enciclopedice era deja încetăţenită, lipsesc numele proprii, care constituie partea cea mai însemnată a elementului de enciclopedie din LB. Cu toate acestea, proporţia de informaţie enciclopedică în COSTINESCU pare, cel puţin la o primă privire, considerabil mai ridicată decât în *Lexiconul de la Buda*. Premisa conform căreia stabilirea caracterului enciclopedic al informaţiei din dicţionare se face întotdeauna prin raportare la un factor cultural oferă o explicaţie pentru acest lucru: atunci când urmează modelul dicţionarelor franceze, COSTINESCU adoptă, odată cu beneficiile unei tradiţii mai experimentate, o parte însemnată a listelor de cuvinte-titlu, pentru care se străduieşte să găsească echivalente în limba română. Spre deosebire însă de limba franceză, unde cuvintele înregistrate în dicţionare reflectă un stadiu de limbă al unei culturi mai avansate, în limba română echivalentele acestora se află la periferia sistemului, întrucât (a) referenţii acestora lipsesc din cultura materială şi, astfel, primesc un caracter de exotism sau (b) fac parte dintr-o varietate de limbă cu distribuţie diastratică restrânsă, utilizarea lor fiind apanajul unui număr mic de persoane educate sau al specialiştilor din diferite domenii de activitate.

Se observă astfel că, într-un fragment scurt (16½ coloane), putem descrie drept enciclopedică informaţia corespunzătoare unui număr de cel puţin 25 de intrări. Dintre acestea, cel puţin 14 sunt galicisme, precum *abanaţiune*, *beneviz*, *abolisment* etc. sau *abregământ*, *abrega*, *abregeu*, iar acestora li se adaugă un număr de cuvinte create pentru a corespunde intrării corespunzătoare din listele de cuvinte-titlu din dicţionarele franceze, precum: *abanosa/abanoserie/abanosist*, *abisa* etc. Nu lipsesc însă nici cuvintele care pot fi descrise ca având caracter enciclopedic în virtutea exotismului referentului lor – cu excepţia lui *abdalah*, toate acestea sunt termeni ai nomenclaturii botanice şi zoologice – şi nici termenii de specialitate, majoritatea din domeniul medical. Fragmentul mai cuprinde o seamă de cuvinte neologice pentru perioada alcătuirii şi circulaţiei dicţionarului, stabilite ulterior în limbă, precum: *accelera*, *acceleraţie*, *acceptabil*, *accesibil*, *accesoriu* etc., însă clasificarea acestora într-o categorie sau alta nu poate fi făcută numai pe baza informaţiei cuprinse în dicţionare. Sunt necesare, în acest sens, probe care să ateste existenţa lor reală în limbă, gradul de răspândire şi stabilitatea lor etc. În ceea ce priveşte informaţia enciclopedică consemnată *sub voce*, constatăm că dicţionarul lui Ion Costinescu şi *Lexiconul de la Buda* se aseamănă, în sensul absenţei acesteia, cel puţin în cadrul fragmentului analizat aici.

3.4. Informaţie enciclopedică în LM, litera A, vocile ABLATIV, ACACIE, ACCENTA, ALINA

Material excerptat:

Ablativ, adj., care poate lua, care poate scădea; şi de aici în special, ca termen de gramatică: *caz ablativ*, **casus ablativus**, una din flexiunile ce latinii dau numelor spre a exprima relaţiile acestora în discurs, care lipseşte cu totul din limba română şi de aceea relaţiunile exprese prin acest caz se arată, în limba noastră, cu prepoziţiuni ca: *de*, *de la*, *din*, *cu prin* etc. – *Ablativ absolut*, construcţie a limbii latine formată din un substantiv şi un participiu sau adjectiv puse amândouă în cazul ablativ, prin care se exprimă timpul, modul, cauza şi alte

BDD-A23061 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 01:12:14 UTC)

circumstanțe într-o propoziție. În limba română, fiindcă lipseşte ablativul, fiindcă lipsesc de asemenea cele mai multe forme participiale, construcțiunea ablativului absolut se dă sau prin propozițiuni secundare legate de cea principală cu conjuncțiuni ca: *fiindcă*, *când*, *cum* etc. sau prin gerunziu absolut, care are oarecare analogie cu participiul absolut al limbii latine sau, în fine, prin substantive construite cu prepozițiuni ca: *de la*, *după*, *prin* etc.

Acacia, s.f. Arbore spinos de familia leguminaceelor, subordinea mimozelor, cu foile simple, compuse sau descompuse, cu flori foarte variate, sesile, bracteolate, galbene, albe, roşii, verzi. Numără mai bine de trei cente de specii, dintre care cele mai însemnate sunt: acacia cu fructe zaharoase, din insula Santo Domingo, acacia mieroasă, din Arabia, acacia cu teaca mare, din America, acacia feroce, din China, acacia *pennata*, acacia *saponaria* din Cochinchina, acacia *balsamica* din Chili, acacia de Egipt sau gumar roşu, acacia de Senegal sau gumar alb, care dă substanța cunoscută sub numele *gumma arabica*, acacia porcului din India, acacia *pudica*, care la cea mai mică atingere îşi pleacă foile. La noi e mai cunoscută *acacia falsa*, un arbore mare şi frumos adus din America septentrională şi în genere cultivat mai în toată Europa, cu o formă foarte elegantă, cu flori albe ca neaua şi cu un miros foarte plăcut care se răspândeşte departe. În Dacia superioară arborele e cunoscut sub numele de *acățar*, în Dacia inferioară sub numele de *salcân*.

Accenta şi *accentua* v. A pune accentul pe o silabă, a intona, a apăsa tare pe o vorbă, a exprima cu energie şi claritate.

Alina (allenare), v. A face lin, a uşura, a uşura durerea, a stâmpăra, a îmblânzi; *a se alina*, a se stâmpăra, a înceta; *s-a alinat vântul*, s-a aşezat, a încetat. Din cauza pronunției, verbul acesta se confundă în unele locuri ale Daciei superioare cu *anina*.

Observații:

Spre deosebire de celelalte două dicționare analizate parțial aici, am ales pentru LM o selecție de numai patru intrări. Unul dintre motive constă în faptul că, la nivelul listei de cuvinte-titlu, modalitatea puternic marcată ideologic în care LM tratează cuvintele limbii române, prin separarea „vorbelor curat romanice" de cele „de origine neromanică" şi prin relatinizarea forțată a fondului lexical înregistrat, face dificil de stabilit care dintre acestea pot fi etichetate drept rezervoare de informație enciclopedică. Al doilea motiv, mai însemnat, constă în aceea că cele patru intrări din LM reproduse mai sus sunt suficiente pentru a ilustra o schimbare de perspectivă ce interesează în mod direct tratamentul informației enciclopedice în dicționarele româneşti. Astfel, acolo unde în lucrări anterioare se constată că informația lexicală este distribuită mai ales la nivelul listelor de cuvinte-titlu, odată cu LM, ponderea acesteia se deplasează înspre conținutul articolului de dicționar.

Se observă din exemplele de mai sus că există două tipuri diametral opuse de înregistrare a informației enciclopedice în corpul articolului de dicționar. Observăm, astfel, existența unor intrări precum **accenta** şi **alina**, care, cu excepția exagerărilor de natură ortografică la care am renunțat în transcrierea utilizată aici, prezintă diferențe minime, la nivelul structurii articolelor corespunzătoare şi al tipologiilor de informație înregistrate, față de dicționarele moderne; din acestea informația enciclopedică lipseşte. La polul opus se află articole cu „un aspect monografic evident" (Seche 1966, p. 161), precum **ablativ** şi

BDD-A23061 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 01:12:14 UTC)

acacia. Dacă în cazul intrării **acacia** pot fi decelate segmente de text care conţin informaţie enciclopedică, întrucât acestea constau în descrieri explicite ale obiectului „specie botanică acacia" (practic întreg blocul de text cuprins între: „cu foile simple..." până la „se răspândeşte departe"), în cazul intrării **ablativ** se constată că întreg corpul articolului este de natură enciclopedică, întrucât nu defineşte semnul lingvistic, ci descrie trăsăturile „obiectului", iar astfel respectă observaţia lui Alain Rey (cf. *supra*) conform căreia cuvântul-titlu are aici calitatea de mijloc prin care autorii descriu un aspect al realităţii.

4. CONCLUZII

Compararea materialelor excerptate mai sus conduce la unele observaţii parţiale ce se constituie în tot atâtea puncte de pornire pentru cercetări viitoare. Întâi de toate, constatăm că informaţia enciclopedică cuprinsă în dicţionarele perioadei de care ne ocupăm apare în toate segmentele de text ale unui dicţionar şi în toate seriile organizate tipologic de segmente de text care conţin informaţie. Astfel, urmând distincţia între informaţie la nivelul listei de cuvinte-titlu (serie de segmente de text) şi informaţie din cadrul articolului de dicţionar corespunzător cuvântului-titlu (înşiruire de segmente de text), informaţia enciclopedică poate apărea atât sub forma cuvintelor-titlu de natură enciclopedică, cât şi sub forma descrierii enciclopedice.

Cuvintele-titlu de natură enciclopedică pot fi, la rândul lor, divizate în două categorii majore: (a) cuvinte enciclopedice indiferent de încadrarea contextuală (numele proprii) şi (b) cuvinte enciclopedice în contextul dicţionarului în care sunt înregistrate. Acest din urmă caz presupune o lectură a informaţiei corelată cu date de natură culturală şi istorică, extralingvistică. Cuvintele clasificabile sub tipul (a) sunt tratate în lexicografia modernă în dicţionare specializate (de toponimie, onomastică etc.) şi se caracterizează prin absenţa variabilităţii încadrării lor tipologice. Încadrarea cuvintelor clasificabile sub tipul (b) este în mod funciar variabilă şi temporară, analiza ei promite rezultate deosebit de interesante, întrucât priveşte, prin prisma necesităţii corelării cu date de natură extralingvistică, natura dicţionarului ca obiect cultural, iar astfel îl transformă într-un instrument de reconstituire a unui întreg ansamblu de cunoştinţe specific unei societăţi, într-o perioadă dată.

Informaţia enciclopedică care apare sub forma descrierii enciclopedice (a obiectului) în cadrul articolului de dicţionar este mai dificil de încadrat în categorii. Observăm, pentru moment, că aceasta are o frecvenţă mai ridicată abia într-o perioadă relativ târzie a secolului de care ne ocupăm şi că pare să fie legată de o schimbare de direcţie în lexicografia românească. Putem, astfel, distinge, în cursul secolului al XIX-lea, următoarele: (i) într-o primă etapă, dicţionarele înregistrează informaţie enciclopedică la nivelul listei de cuvinte-titlu. Prezenţa acesteia poate fi pusă, la începutul secolului, pe seama „naivităţii" autorilor, în cazul exemplelor din LB, sau a încercării de adaptare a unui instrument preluat

BDD-A23061 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 01:12:14 UTC)

dintr-o cultură deja matură la o cultură aflată în plină formare, în cazul exemplelor din COSTINESCU. Acest prim stadiu este caracterizat de o evoluție divergentă a eforturilor lexicografilor şi reflectă lipsa unei autorități centralizatoare. (ii) În cea de-a doua jumătate a secolului, ştiința dicționarelor intră într-o fază de enciclopedism care începe cu LM, avea să-şi găsească cea mai strălucită expresie în *Etymologicum Magnum*... al lui B. P. Hasdeu şi pregăteşte enciclopediile de la începutul secolului al XX-lea. Acest stadiu este caracterizat de o deplasare a ponderii informației enciclopedice dinspre listele de cuvinte-titlu înspre corpul articolului de dicționar şi, în pofida exceselor care au fost ulterior aspru criticate, constituie perioada de maturizare a lexicografiei româneşti.

BIBLIOGRAFIE. SIGLE

Dicționare

COSTINESCU = Ion Costinescu, *Vocabular româno-francez*, Bucureşti, Librăria Frații Ioanițiu, 1870.

DA = *Dicționarul limbii române*. Sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Tomul I. Partea I: *A–B*, Bucureşti, Librăriile Socec & Comp. şi C. Sfetea, 1913; Tomul I. Partea II: *C*, Bucureşti, Tipografia Ziarului „Universul", 1940; Tomul I. Partea III. Fascicula I: *D–de*, Bucureşti, Universul, Intreprindere Industrială a Statului, 1949; (Fascicula II: *de–deştina*; şpalt, 1948); Tomul II. Partea I: *F–I*, Bucureşti, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, 1934; Tomul II. Partea II. Fascicula I: *J–lacustru*, Bucureşti, Tipografia Ziarului „Universul" S.A., 1937; Tomul II. Partea II. Fascicula II: *Ladă–lepăda.* Bucureşti, Tipografia Ziarului „Universul" S.A., 1940; Tomul II. Partea II. Fascicula III: *Lepăda–lojniță*, Bucureşti, Tipografia Ziarului „Universul" S.A., 1948.

DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*. Ediție revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009.

DM = *Dicționarul limbii române moderne*. Sub direcția prof. univ. D. Macrea, [Bucureşti], Editura Academiei, 1958.

LB = *Lesicon românesc-latinesc-unguresc-nemțesc, care de mai mulți autori, în cursul a trideci şi mai multor ani s-au lucrat*, seu: *Lexicon valachico-latino-hungarico-germanicum quod a pluribus auctoribus decursu triginta et amplius annorum elaboratum est*, Budae, Typis et Sum[p]tibus Regiae Universitatis Hungaricae, 1825.

LM I–III = A. T. Laurian şi I. C. Massim, *Dicționariul limbei romane.* După însărcinarea dată de Societatea Academică Română. Elaborată ca proiect, Bucureşti, Noua Tipografie a Laboratorilor Români (tomu I (*A–H*), 1871 (în realitate: 1873); tomu II – colaboratori Iosef Hodoş şi G. Barițiu –: *I–Z*), 1876; tom. III: *Glossariu, care coprinde vorbele din limba română străine prin originea sau forma lor, cum şi cele de origine înduioasă*, 1871 (în realitate: 1877)).

NEGULICI = I. D. Negulici, *Vocabular român de toate vorbele străbune reprimite până acum în limba română, şi de toate cele ce sunt a se mai primi d-acum înainte, şi mai ales în ştiințe*, Bucureşti, Tipografia Colegiului, 1848.

PROT.–POP. = E. Protopopescu şi V. Popescu, *Nou dicționar portativ de toate zicerile radicale şi streine reintroduse şi introduse în limbă, coprinzând şi termeni ştiințifici şi literari*, volumul I–II, Bucureşti, T. Teodorescu, 1862.

BDD-A23061 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 01:12:14 UTC)

SCRIBAN = August Scriban, *Dicţionaru limbii româneşti (Etimologii, înţelesuri, exemple, citaţiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*. Ediţiunea întâia, Iaşi, Institutu de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939.
STAMATI = Paharnicul Toma Stamati, *Disionăraş românesc de cuvinte tehnice şi altele greu de înţeles*. Întâia ediciune, Iaşi Tipografia Buciumului Român, 1851.
ŞĂINEANU = Lazăr Şăineanu, *Dicţionar universal al limbei române*. A opta ediţiune. Revăzut şi adăogit la ediţia VI-a. Ortografia Academiei Române, [Craiova,] Editura „Scrisul Românesc”, [1930].

Volume colective şi periodice

„Atti Forlì” = Laura Pantaleoni, Salmon Kovarski (a cura di), *Sapere linguistico e sapere enciclopedico. Atti del Convegno internazionale Forlì* 18–20 Aprile 1994, CLUEB, Bologna 1995.
Enciclopedia dell'italiano = *Enciclopedia dell'italiano*, Istituto della Enciclopedia italiana fondata da Giovanni Treccani, Roma (1.: *A–L* – 2010, 2.: *M–Z* – 2011).
HSK 05.1–3 = Franz Josef Hausmann, Oskar Reichmann, Herbert Ernst Wiegand, Ladislav Zgusta (Hrsg.), *Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*, Berlin–New York, Walter de Gruyter (5.1 – 1989, 5.2 – 1990, 5.3 – 1991).
SCL = „Studii şi cercetări lingvistice”, Bucureşti, I, 1950 şi urm.
STERKENBURG = Piet van Sterkenburg, *A Practical Guide to Lexicography*, Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 2003.

Titluri de autor

Berruto 2011a = Gaetano Berruto, voce *Variazione linguistica*, în *Enciclopedia dell'italiano*.
Berruto 2011b = Gaetano Berruto, voce *Variazione diafasica*, în *Enciclopedia dell'italiano*.
D'Achille 2011 = Paolo D'Acchile, voce *Variazione diatopica*, în *Enciclopedia dell'italiano*.
D'Agostino 2011 = Mari D'Agostino, voce *Variazione diastratica*, în *Enciclopedia dell'italiano*.
Eco 1995 = Umberto Eco, *Riflessioni sull'enciclopedia*, în „Atti Forlì”, p. 57–70.
Lara 1989 = Luis Fernando Lara, *Dictionnaire de langue, encyclopédie et dictionnaire encyclopédique: le sens de leur distinction*, 30, în HSK 5.1, p. 280–287.
Marconi 1999 = Diego Marconi, *La competenza lessicale*, Roma–Bari, Laterza, 1999 (prima ediţie în limba engleză: *Lexical Competence*, Cambridge (Mass.), MIT Press, 1997).
Marello 1996 = Carla Marello, *Le parole dell'italiano. Lessico e dizionari*, Bologna, Zanichelli, 1996.
Neţ 1986 = Mariana Neţ, *O aplicaţie lexicologică posibilă a semioticii lui Ch. S. Peirce*, în SCL, XXXVII, 1986, nr. 2, p. 129–134.
Quemada 1967 = Bernard Quemada, *Les dictionnaires du français moderne: 1539–1863. Étude sur leur histoire, leurs types et leurs méthodes*, Paris, Editions Didier, 1967.
Rey 1982 = Alain Rey, *Encyclopédies et dictionnaires*, Paris, Presses Universitaires de France, 1982 («Que sais-je?»).
Rey-Debove 1971 = Josette Rey-Debove, *Étude linguistique et sémiotique des dictionnaires français contemporains*, The Hague, De Gruyter, 1971.
Rossi 2011 = Fabio Rossi, voce *Variazione diamesica*, în *Enciclopedia dell'italiano*.
Seche 1966 = Mircea Seche, *Schiţă de istorie a lexicografiei române*, vol. I. *De la origini până la 1880*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1966 (vol. II. *De la 1880 până astăzi*, 1969).

BDD-A23061 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 01:12:14 UTC)

Sterkenburg 2003 = Piet van Sterkenburg, *'The' Dictionary: Definition and History*, în STERKENBURG, p. 3–17.

Zgusta 1971 = Ladislav Zgusta, *Manual of Lexicography.* Edited by Vera Cerny. The Hague–Paris, Academia, The Publishing House of the Czechoslovak Academy of Sciences–Mouton de Gruyter, 1971.

ENCYCLOPAEDIC INFORMATION IN THE ROMANIAN DICTIONARIES OF THE 19th CENTURY

(*Abstract*)

This paper discusses the encyclopaedic information registered in the Romanian dictionaries of the 19th century. In order to do so, the author provides a brief account of the most significant theoretical works on the matter of linguistic *vs*. encyclopaedic information and the corresponding lexicographical species. Upon observing that most authors seem to specialize the discourse on encyclopaedic information in relation to the entries alone, this paper suggests that two distinct models are needed for identifying the non-linguistic pieces of information recorded in by dictionaries: one that accounts for the headwords, and a second one for the text segments given *sub voce*. The author then suggests a theoretical model for establishing the encyclopaedic nature of the entries by cross-examining several criteria including: relevance of the speakers' lexical competence, distribution in different varieties etc., and notices that, despite the increased difficulty due to the complex nature of the dictionary article, a model proposed by researcher Mariana Neț in 1986 might apply to the encyclopedic information *sub voce*. Such model identifies the Charles Sanders Peirce's interpretants with as many categories of meaning. The second part of the paper consists in discussing examples extracted form three significant Romanian dictionaries of the 19th century, and reaches the conclusion that during that period of time, due in part to the specialization of the lexicographical species, the encyclopaedic information seems to shift from the word entries to the contents of the article.

Cuvinte-cheie: *informație enciclopedică*, *dicționar*, *enciclopedie*, *lexicografie română.*
Keywords: *encyclopaedic information*, *dictionary*, *encyclopaedia*, *Romanian lexicography.*

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu"
Cluj-Napoca, str. Emil Racoviță, 21
bogdan_harhata@inst-puscariu.ro

BDD-A23061 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 01:12:14 UTC)